

regen klagend langs de ruiten hilde, de trappen in het vreemd, beweegloos vlekken licht, dat met een valschen weër-schijn uit de kleine ramen langs den opgang droomde. En telkens weër een zaal en nog meer gangen, nog meer trappen, een nachtmerrie van wisselende, verdroevende eentonigheid, één lange, doffe doezeling van klemmend, eindeloos grijs, waarin je het bewustzijn niet meer hebt van tijd en werkelijkheid en doorgaat in een droom, met één begeerte, één verlangen, die stikkend en benauwend hooger in je jachten, om er uit te zijn, naar buiten in de ruimte, in de lucht, om weg te zijn uit die omgeving, waarin je het gevoel krijgt of je onmetelijk lang al levend rond-dwaalt in een graf, vergeten en voor goed gescheiden van het licht en van de buiten-wereld, waarvan je de herinnering nog in een wazig-verren nevel moeilijk ziet.

Dat dof-benauwend, somber-grijs visioen is altijd in mijn hoofd gebleven en nooit, en zelfs nu nog, wanneer ik aan het werkhuis denk — en ik ben er na dien middag in geweest op alle uren van den dag, in zonneschijn en regen, in zomer-licht en nevel-drijven van den winter — zie ik het anders dan dien eersten keer. Maar hoe anders het ook is met zonneschijn of op een lichten dag, al is het niet zoo erg als dien eersten keer, prettig en vroolijk is het nooit en er hangt steeds een atmosfeer van onbeschrijfelijke triestheid.

Het ergste van alles, het meest navrante in die huilende melancholie, zijn de zieken-zalen. Niet de barakken in den tuin, die vóór ik er kwam, een jaar of wat geleden zijn neergezet en waar voornamelijk patienten, die — in het werkhuis ziek geworden — niet zoo erg zijn, dat men ze naar een ziekenhuis moet transporteeren, worden verpleegd. Dat soort patienten wordt weër beter of gaat dood. Maar als hun lijden ongeneeselijk of chronisch wordt, dan gaan ze naar de zieken-zalen, waar de patienten liggen, die er door de ziekenhuizen worden heen-gestuurd. Daar is het 't ergste van het heele armenhuis.

Het is een reeks van zolders en van kamers, die, in vroeger tijd, de hemel weet waarvoor al zijn gebruikt. Daar vindt je echt het droevigste bezinksel van onze samen-

leving: zieken, die er lange jaren liggen dood te gaan, door 't bijna onnaspeurbaar, langzaam elken dag weër meer af-leven en gevoelloos worden van hun ledematen; menschen met nooit te heelen wonden of met een lijden, dat 't hun, ofschoon gezond van lichaam, toch onmogelijk maakt om in de buitenwereld meê te doen; zenuwzieken, toevallijders, die op de grens staan van krankzinnigheid; patienten, die — al is het traag — gestadig achteruit gaan, totdat op eens de dood, meestal nog onverwacht, ze meêneemt; een troep verarmde en verziekte stumpers, die je den indruk geven, dat ze — omdat je ze niet dood kunt maken in hun nutteloosheid en hun niets meer kunnen of waard-zijn in de maatschappij — daar worden neêrgelegd om uit den weg te zijn, zoo weinig plaats als mogelijk is in te nemen in de wijde wereld en zoo min tot last te zijn van iedereen als 't maar kan. Niet dat zij het er slecht hebben of verwaarloosd worden. Integendeel. Zij worden er verzorgd en opgepast en verpleegd zoo goed als het in alle ziekenhuizen zou gebeuren, zij krijgen alles wat zij noodig hebben en iedereen die met ze om moet gaan, is goed voor ze.

Wanneer je dag na dag daar in die kamers komt, wanneer je elken dag die lijdzame misère van ze ziet, dat altijd liggen op dezelfde plek met steeds hetzelfde uitzicht, soms jaren achtereen; wanneer je nagaat wat het zijn moet, dat elken dag weër zien beginnen van het licht, het voortgaan van de uren met dezelfde wissel-looze kleur als gister en de andere dagen, het langzaam donker worden, met het eenige verschil, dat 's zomers op een later tijd dan 's winters het licht wordt aangestoken, het trage sluipen van den nacht, die zonder doel de dagen aan elkander koppelt en als je dan bedenkt, dat het zoo doorgaat jaren na elkaar, zoodat de menschen bijna niet meer weten, hoe lang het al geleden is, dat zij gekomen zijn, dan kan je niet begrijpen — al voelen zij het anders, niet zoo scherp, niet zoo diep als wij misschien, zooals wel eens beweerd wordt — dat zij nog hechten aan het leven en dat zij nog betrekkelijk tevreden en vroolijk kunnen zijn. De eenige verandering, die in hun dagen valt, is dat er een dood gaat of dat er een nieuwe